

KONSTRESAN

EN TEXT AV KONSTSKRIBBEN

INGELA LIND

FOTO ANDERS PETERSEN

Milsvida skogar där utsikten spränger fram mellan furorna. Stråk av blankvatten, krumma fält, julkrubbe-kyrkor, stugor i regndimma, vita herrgårdar, älgar mot skogsbrynet samt hela härligheten, som i sagan, omsluten av blånande berg.

VÄRMLAND SLÅR MIG OFTA SOM EN KONSTNÄRLIG KLICHÉ.

EN HÖTORGSMÅLNING.

*Så många har mytologiserat landskapet, kynnet, skrävlet och livsglädjen. Selma Lagerlöf, Gustaf Fröding, syskonen Sablström, Rackenkonstnärerna, Göran Tunström...
De döda har fått tolkningsföreträde.*

Så ser det väl inte ut idag?

För mig känns det otidsenligt att tänka i geografiska kategorier. Men när jag som utsocknes far omkring från ställe till ställe och träffar konstnärer av alla slag häpnar jag. Allt detta finns kvar! Visserligen bland mycket annat. Men ändå. Vargarna, Frödings bergatroll och kavaljererna på Ekeby bor här ännu. Folk säger att i Värmland undslipper man inte myten. Det är guldåldern som man tvingas ta ställning till. Försonas med, älska, förnya eller hata.

Många har ordat om berättartraditionen. Men inte visste jag att den så till den milda grad knådas och omknådas av nya generationer. Många har gestaltat skrævlet, fantasteriet, melankolin och humorn. Men inte kunde jag ana att man slåss om Kejsaren av Portugallien, att han fortfarande har en sådan strålgans.

Atmosfärerna och miljöerna skiftar. I Sunnetrakten stiger entreprenörssaven, medan bruksorterna i öster tappat andan. I norr susar finnskogen, medan Karlstad pöser av urban framtidstro. Det här är ett landskap av olikheter. Men överallt frodas det värmländska fantasteriet. Traditionen krossas inte utan återskapas. Ibland som en livslögn som svävar över tillbommade industrier, ibland som ett bloss för inflyttade ”dårar”. Holländare öppnar osttillverkning mitt i skogen, normän driver hotell mot allt förnuft, iranier bygger multicentra mitt i nedlagda bruksorter, och tillbakaflyttade unga knyter globala nätverk från sina hus vid älvstranden.

Utopin är den värmländska mytens framsida. Ingenting är onåbart för drömmaren. Osäkerheten är hans sporre. Mytens baksida är den förlamande känslan av att det var bättre förr. Att allt numera bara går utför. Och där, i pessimismen och dystopin, pyr ibland främlingsrädslan.

Slående är hur präglad Värmland varit av rörlighet över gränserna. Och då menar jag gränser av alla slag – geografiska, mentala, sociala. Detta tror jag är avgörande för trycket också i dagens värmländska konstliv. För det har en ny blomstringsperiod som jag kan spåra till zoner av kulturkrockar och kulturutbyte.

De levande konstnärerna ställer ut världen över. Men skrapar man på historien visar det sig att även de döda levde på rörlig fot. Målaren Lars Lerin har bott i

flera världsdelar innan han nu rotat sig i Östra Ämtervik, och konstnären Pia Wergius från Kristinehamn arbetar sedan femton år tillbaks i Holland. Men kring förra sekelskiftet gav sig syskonen Sahlström av till Paris på resor som tog längre tid än sträckan Sverige/Asien tar idag. Och bröderna Eriksson i Taserud, Rackenkolonins ort, drog sig inte för fleråriga gesällvandringar över Europa.

Nu som då hettar konstlivet till i kulturella kluster. Ensam är inte stark. Rackenkonstnärerna visste det i början av 1900-talet, och konstnärerna kring Sunne bekräftar det på 2000-talet. Leken, samtalen och konflikterna behövs för att man konstnärligt ska komma vidare. Laddningarna genererar ett idéklimat, som i sin tur sprider ringar på vattnet – en publik, en ökad stolthet och en kulturell självkänsla. Detta är lätt att exemplifiera med Västanå Teater och Alma Löv Museum, som numera betyder lika mycket för optimismen i Sunne som turismen kring Selma Lagerlöfs Märbacka.

Jag vill skriva det här som en resa, en yttre och inre resa för mig som bara är på besök i Värmland. Det är ingen utredning utan en personlig, vindlande kunskapsprocess. Jag kan inte dölja att jag blir alltmer förtjust. Det kan ha att göra med att slumrande berättelser väcks till liv ju oftare jag kommer hit (min pappas släkt har en djupt rotad kärlek till gården Stömne vid Glafsforden). Men det kan också vara fråga om en psykologisk genklang:

**DEN OTVUNGNA BLANDNINGEN AV FANTASTERI OCH VÄNLIG GALENSKAP GÖR
MIG HELT ENKELT LÄTT OM HJÄRTAT.**

Till en början är jag inställd på att ”berättandet” är en värmländsk kliché som ärvs av alla på något sätt bofasta. Efter ett halvår inser jag att klichén går på djupet och faktiskt skapar identitet. Verklighet eller ej spelar ingen roll. Alla talar om berättande. Det är en i högsta grad levande företeelse.

OM SUNNE ÄR "DALLAS" ÄR TORSBY "TWIN PEAKS"

Jag reser kors och tvärs över älvarna, ofta i regn, från personer till institutioner, från orter som tycks avfolkade till andra som sjuder av liv.

I tanken utgår jag från norra Värmland, från Heidruns bok- och bildcafé i Fensbol som drivs av poeten Bengt Berg och hans sambo Gun-Britt Karlsson. Här är inte lika uppodlat som i det leende Fryksdalen. Ännu längre norrut vidtar Finnskogen, som förr kallades "Tolvmilaskogen". I denna väldiga, oändligt pågående barrskogsvärld bodde under trehundra år skogsfinnarna, som invandrat från Finland. De var skickliga på svedjebruk och införde en kultur som då betraktades som främmande, fattig och inpyrd av trolldom men som idag fått en renässans.

Hit kör jag från Torsby med rön från Finnkulturcentrum i ryggen – till exempel att elden var medelpunkten i den skogsfinska kulturen och att man bodde i rökstugor, värmda av hettan från stora stenrösgagnar. Vägen slingrar sig genom ett omväxlande, småkuperat landskap, mellan vattenstråk och ensliga trähus mot skogsbrynnens mäktiga murar.

*Även Bengt Bergs poesi går i slingor. Överallt stöter han på krokigheter och varför inte kameler, myrar, älgkor och brännässlor:

Paret Berg betraktar sig som skogsbygdabor. Men i sitt gröna snickarglädjeshus med röda knutar – ursprungligen en handelsbod – driver de både förlag, galleri, café och ett ambitiöst kulturprogram.

Detta är en glänta. Heidruns café är en landsbygdsscen som öppnas varje dag under sommaren. Atmosfären tättnar redan i trädgårdens bersäer. Kultursynen är ohierarkisk. Doften från de nybakta ka-

korna inspirerar lika mycket som konsten. Bengt Berg är en globalist, och jag har många gånger träffat honom tillsammans med Göran Tunström, på väg till eller från författarmöten över världen. Folk kallar honom Fröding, och de två är faktiskt skalder med släktycke.

Han är född i Torsby, glad i ord och ramlar gärna in på "det värmländska miraklet". Något tycks också vara på gång här. Närheten till Norge och de norra finnbygderna skapar gränskulturer. Om Sunne är "Dallas" är Torsby "Twin Peaks", drar han till och refererar till raggarna och till skogen som kultplats – vår motsvarighet till katedralen i Chartres. Men tystnaden är ett riskabelt projekt, säger han och blir plötsligt arg på de kvarvarande männens hållning till landsbygden. De kör en negativistisk, bullrig, pojkgubbig och konsumtionsinriktad maskinkultur med skotrar och gräsklippande dagarna i ände. Inte så konstigt att unga tjejer ger sig av!

Heidruns café är på alla sätt motvalls. Bengt Berg håller på de sköna konsterna som en samlade motkraft även på landet. När han talar om bokförläggande gör han det i skapelsetermer: "Det är så vackert att något blir till!"

Jag ser honom som själva inkarnationen av en attityd som jag gång på gång stöter på i värmländskt kulturliv. En märklig hoplödnings av småklurig vardaglighet och lidelsefull, romantisk passion.

*

TVÄRS ÖVER SOMMAREN

/.../

IV

*Sångsvanarna fick fem ungar, framruvade i stekande sol,
i hållande regn, medan maken gjorde sitt: hämtade hem födan.*

I en månad höll det på. Så, vips:

Fem tättsimmande telningar i vattnet, så småningom dykande och till synes förtröstansfulla.

*Så, om kvällen den 20 juni, en älgko står där, mitt på myren
och mitt i skymningens dimslöjor och råglor på det lilla sångsvansunderverket, som vore
hon utsänd från en mellansvensk konstklubb för att titta på lite värmländsk hötorgskonst – LIVE!*

Också ormvråken kom, gjorde ett naturalistiskt nedslag – LIVE.

/.../

ur "De gröna skuggornas sjö", Heidruns förlag 2009

ALMA LÖV MUSEUM ÄR EN HAPPENING ÖVER TID OCH RUM. LITE LIKT EN GÅNG ANDY WARHOLS THE FACTORY.

På kvällen är vi bjudna söderut, till det osannolika Alma Löv Museum mitt ute på vischan. Där i det mjukt böljande Östra Ämtervik, vill ägaren Marc Broos i mänskenet förevisa de vådliga tillbyggnader till den redan smått vansinniga ladan som han nu snickrar på. Alla inglasade likt växthus som i flera våningar tycks sväva mot Fryken.

Här skapas ytterligare ett konstcentrum, Hotell TAWOTWS (Take A Walk On The Wild Side) med sanatorium, seminarie- och utställningssalar och kanske även boplatser för utbrända kulturtjänstemän och pigga seniorer – de som vill bo i träden och inte tycker att det var bättre förr...

På natten går hästarna och hundarna lösa i trädgården och stryker i dimman mot husets höga veranda. Dröm eller verklighet? Marc Broos tycks vara en superfantast. Anläggningen och verksamheten på Alma Löv Museum är en happening över tid och rum. Lite likt en gång Andy Warhols The Factory. Man kan också utnämna paret Broos till sociala entreprenörer som sprider en sällsynt lustgas omkring sig.

En morgon bevittnar jag en bilrock utanför Sunne och blir utfrågad av polisen. Snart lägger han

undan anteckningsboken och frågar om jag varit på Alma Löv Museum? Polisen visar sig vara en granne, och detta tror jag att man kan lära sig av Alma Löv: dess frihetlighet är älskad också för att den är förankrad i bygden. "Marc och Karin arbetar ju hela tiden!"

"Museet" har tio år på nacken och består för tillfället av sexton hemmabygda skogspaviljonger. Var och en med en säregen arkitektur – likt fräcka variationer över deltagarländernas olika paviljonger på Venedigbiennalens Giardini. Alma Lövs paviljonger är små lusthus för konst (bara detta skabröst) och därtill kommer tio rum stora som balsalar i ladan "Paleis Oranjestraat".

Här har redan hundratalet konstnärer från när och fjärran ställt ut på somrarna – inklusive de många yngre konstnärer som av olika skäl flyttat från Värmland, ut i världen. Atmosfären liknar ingenting annat – ljus, öppen och bohemisk. Konstverken varierar i tyngd och betydelse. Ibland syns de knappt. Men varje gång jag kommer hit blir jag smittad. Allt tycks så lätt. Ändå inser jag vilken prestation som ligger bakom detta årliga evenemang – helt utan anställd personal och med små offentliga bidrag.

Vad är då det speciella med Alma Löv?

Att vi inte räknar publiken utan satsar på vad vi själva vill, svarar Karin och Marc när jag lyckats trycka ned dem i soffan en stund, omgivna av de två hundarna som alltid ringlar efter dem.

DE FLESTA MUSEER VILL VARA FÖR ALLA, MEN VI VILL VARA FÖR ALLA ANDRA! TAKE IT OR LEAVE IT!

Vi har ingen framförhållning och inga anställda – och det vill vi inte heller ha! Improvisationen gäller. Vårt motto är: varför inte? Vi vill njuta av livet, och konstnärerna som får chansen att ställa ut här måste dessutom vara trevliga! För vi bor tillsammans, ofta flera veckor i sträck.

Paret Broos hävdar att de aldrig har tänkt. Att risktagande är kul och att de bara gjorde. "Om vi hade tänkt skulle vi aldrig ha startat det här". Verksamheten vill de fortsätta att driva på låg ekonomisk nivå, eftersom de inte vill bli en institution. "Vi har nästan aldrig haft några pengar men inte tyckt att vi behövt

mer. Vi har levt lyckligt och haft tid för våra barn."

Dessutom vill båda ägna sig åt sin egen konst under vintern. Marc Broos har ställt ut på Värmlands Museum i ett rum till taket proppat av små drastiska scener och målade interiörer. Karin Broos är klassiskt utbildad i Sverige och Holland och växer nu till ett stort namn inom konstvärlden.

För några år sedan började hon måla kvinnor vid vatten. Jag upplever hennes kompositioner som dialoger med föregångare, till exempel med Ola Billgren eller Edward Munch, som gärna målade ängstridna människor i utkanten av svarta vatten. Men Karin Broos fint penslade konst är annorlunda. Hennes figurer är egendomligt sömngångaraktiga och hennes vatten inte hot utan frestelser – mer som varma källor än som lömska malströmmar. Jag kan till och med associera till Gustaf Fjaestad, vars gobelängskiss på Rackstamuseet med en liten flicka på en badklippa tycks förenad med Karin Broos dukar via en djup undervattenström.

Invid "Paleis Oranjestraat" reser sig ett litet berg.

PÅ TOPPEN AV BERGET BOR AKVARELLMÅLAREN LARS LERIN I ETT NYRENOVERAT VITT 1800-TALSHUS MED MILSVID UTSIKT. HAN TYCKS SAMLA PÅ VÄRMLÄNDSKA HUS.

De trängs också i hans måleri och är då ofta dystra, molnomflutna och liksom smutsblöta.

Jag beundrar korgarna med kantareller på hans veranda (alla här plockar svamp) och blir sen inbjuden till ateljén, en trappa upp. Lars brinner som ett ljus, gift och stillnad. Han som brukar vara blyg pratar på som bara den.

Först tittar vi på den stora målningen av Mårbacka som har blivit mer spöklig än när jag såg den sist. Den har samma ödesmättade stämning som hans bildserie från Munkfors centrum (barndomens ort) som jag sett på Lars Lerin-museet på Laxholmen. En stiftelse som initierats av pappan, som drivit en herrekipering, och ett kommunalråd redan år 2003 och som öppnade för allmänheten två år senare.

"Man behöver något när man slutat dricka",

säger Lars. Så rullar han ut ett par väldiga målningar av bokryggar som han penslat med samma virtuosa trompe l'oeil-teknik som jag någon gång tidigare utnämnt till hans fiende. Brilljansen ihop med dysterheten kan bli en tomgång. En stumhet.

Men här händer något. De nya målningarna är både mer solida i förhållande till konsthistoriens vanitasmåleri och mer komplicerade. De berör mig starkt. Kanske är även böcker en sorts övergivna hus. Eller människor. I alla fall tillhör de förgängligheten genom att inhysa en mänsklig kunskap som knappt någon längre frågar efter.

Akvarellporträtten av böcker pulserar. De vittnar om en energi som när man bryter ny mark. De är vackra på ett tungt och smärtsamt sätt.

Lars berättar om sin väg hit, om skammen som

byggdes in i barndomen när han blev mobbad som "tösa" och om hur han tog revansch genom att prestera: "Jag var rädd. Man jagade mig". Nu är han nykterist men var förr periodvis under isen. Konsten har han haft i alla väder, både i med- och motgångar. Men oljan som han en gång försökte sig på var för lätt. Den gav ingen atmosfär.

Han gillar att kämpa. Och det gör han sannerligen med sina akvareller. Ibland utgår han från foto. Så konstruerar han ett skelett av blyerts under måleriet och retuscherar därefter färgen i flera lager och dimensioner. Övergripande är att han söker "hjärta och närvaro". Just vad jag saknat i en del av hans tidigare rusmåleri.

– Alkoholismen ger en monotoni, säger han då, enkelt.

På väg ut ser jag att målningen av Mårbacka ruvar på en svartblå hemlighet. Vad står klottrat över duken? Det är något som Selma Lagerlöf skrivit: "jag river sönder dina brev med tungt hjärta"!

Lars Lerin ställer sig naken och använder sig av sitt eget liv. Vi har just talat om den värmländska traditionen, och jag har kastat fram att han själv blivit ett monument bland andra. Men det tycks han inte särskilt tyngd av.

"DET FÅR MAN FINNA SIG I. BRUSET PÅGÅR DÄRUTE. VIKTIGAST FÖR MIG NUMERA ÄR DEN INRE KRETSEN OCH ATT HÅLLA BALANSEN MELLAN KÄRLEKEN, VÄNNERNA OCH LIVET".

KRETSEN VÄSTANÅ TEATER

Vännerna ja. Vänskap och släktskap stöter jag hela tiden på i det värmländska konstlivet, som tycks växa ur familjeband och frodas i nära relationer. Paret Broos tillhör paret Lerins närmaste vänner. Deras energiska dotter Sara Broos, tillbakaflyttad konstnär och Lars Lerins guddotter, är sedan flera år i färd med en dokumentärfilm om Lars och hans brasilianske make.

Jag tänker på vikten av samtalet och att våga göra bort sig för att kunna få tillgång till ett vidare register som konstnär. Är det ännu viktigare utanför storstäderna? I alla fall präglas atmosfären här omkring av något generöst som ger rymd och plats för en konst som kan vara fest men också ostadad, vardaglig samvaro. Av något sofistikerat osofistikerat. Även familjen Stinnerbom ingår i vänskretsen. En av kvällarna är nästan alla som jag träffat på Västana Teater. Redan före första akten är publiken begeistrad. Blotta inträdet i Berättarladan signalerar en annan värld. Det susar av förväntan, för man förstår att här inte knusslas. Även den fysiska spelplatsen är magisk. Ladan är ett galet bygge med storvulna proportioner och häftig vy över Fryken. Intill ligger Rottneros Park – alltså det litterära Ekeby i Selma Lagerlöfs "Gösta Berlings saga". Men det är inte där utan på gräset utanför själva Berättarladan som vi i publiken under pausen, rödblossande i kvällssolen och med kladdig picknick, brukat trängas med skådespelarna.

**RYTM, DANS, VISUELLT ÖVERFLÖD, HÄNVISNINGAR
TILL NATURKRAFTER, VILDHET OCH ETT ANNAT ARV
ÄN DEN BORGERLIGA VÄSTERLÄNDSKA TRADI-
TIONEN.**

Västana Teater är en syntes av rörelse, tal och musik och lutar mer åt riten än den traditionella teatern. Den påminner mig mest om Serge Diaghilevs Ryska Baletten – den tidiga modernismens grandiosa krock mellan alla konstarter (men med en rituell, primitivistisk underton).

Nu har Västana fått status av regionteater och drar turister till Sunne från när och fjärran. Här i teaterladan blandas världskultur, världsmusik, folkmusik, folkdans, rit, teater, saga, folkkonst, myt, legender, Shakespeare, Selma Lagerlöf samt en lokal värmländsk atmosfär till en säregen men är efter år igenkännbar brygd för en hänförd publik.

Jag blir alltmer fascinerad av teaterns historia och dess länkar till 70-talet, till ett antal små fria teatergrupper, den Asieninspirerade gröna vågenkulturen och den återuppståndna folkmusikrörelsen. En morgon – en morgon med surt regn – kör jag till Örbäck, ett rött 1600-talshus i Östra Ämterviks socken. Där bor Inger och Leif Stinnerbom. Hur definierar de Västana Teaters estetik? I bågaren av hyllande recensioner har ibland funnits en bottenskylla av smolk. Leif Zern har i DN skrivit att teatern borde öppna för nya vindar.

Gårdens timrade röda huvudbyggnad har en gammaldags charm, präglad av en stor, musikalisk och formintresserad familj. Vi dricker kaffe i lantköket – espresso som Leif Stinnerbom njuter av att tillaga. Då och då kikar jag ut mot filen av rum och längtar efter den husesyn som väl måste komma. En hög med pärmar och program travas på bordet. Inte för inte är Leif Stinnerbom utbildad etnolog och musikforskare. Hela 80-talet innehade han en halvtidstjänst som musikantikvarie på Värmlands Museum.

VÄSTANÅ TEATER

1. ROMEO OCH JULIA
2. NILS HOLGERSSON
3. DETALJ SCENKOSTYM

2.

3.

Inger Stinnerbom skapar Västana's dräkter men håller sig till en början i bakgrunden. Jag har ju också redan varit i hennes verkstad i Sunne och gapat över den noggrannhet med vilken hon fodrar scenkostymerna. Var och en av dem är ett konsthantverk och ingår som en länk i kedjor av rimmande grundtoner, färger och symboler. De skiljer sig från pjäs. Men de har släktttycke, och alla bottenar i en gemensam helhetsvision.

**”SKÖNHETEN ÄR FÖR MIG EN VÄG ATT FÅ TEATERPUBLIKEN ATT TA TILL
SIG DET MEST FRUKTANSVÄRDA”**

LEIF STINNERBORN

DANSEN OCH FOLKMUSIKEN

Vi börjar i historien. För här är den avgörande. Jag är också särskilt nyfiken på traditionens roll i dagens värmländska konstliv, där Västanå Teater utgör ett nav med sin betoning på det visuella. Ibland har jag till och med tyckt att teaterns föreställningar är ornament i rytmisk rörelse.

”Inger och jag träffades helt unga i ett intresse för värmländsk folkmusik”, säger Leif. Han spelade fiol och Inger var arbetsterapeut. De började resa tillsammans för att dokumentera gamla spelmän, eftersom de förstod att en kultur på utdöende levde kvar i samhällets fickor. Där i de nittioåriga spelmännens kök satt de i trans och lyssnade. Och blev alltmer bitna.

Jag associerar till Arthur Hazelius och alla Skansenivrarens samlande av svensk folkkonst mot slutet av 1800-talet. Och jag undrar om inte folkmusiksamlandet kom för sent? Leif säger: ja, på ett sätt. Vi fick ingen sammanhängande uråldrig kultur. Men vi såg och hörde och blev smittade.

Samtidigt började han forska i musik och tänkte doktorera för Jan Ling på dansbandsmusik. Då hade den dåligt rykte, men Leif betraktar den om en gren av folkmusiken. Inger och han reste runt och dansade och blev så förförda att de till slut följde vissa band på deras turnéer.

**DÄR KOMMER DET MAGISKA SVÄNGET! DANSEN
HADE EN NYCKELROLL REDAN FRÅN BÖRJAN.**

Det var också dansansvar som Leif Stinnerborn, via Ale Möller, fick för Folkteaterns uppsättning av Olof Högbergs ”Den stora Vreden”, som spelades i Iggesundsvälsverk utanför Gävle 1988. Två år senare hoppade han av universitetet.

”Den stora Vreden” var en vattendelare i svenskt kulturliv. Kring den samlades alla som ville en nytändning för en folklig kultur – dansare, skådespelare,

musikanter. Drivande kraft och karismatisk organisatör var regissören Peter Oskarson. Han lyckades med det som idag låter helt osannolikt. Att få Folkteaterns styrelse att acceptera att ensemblen i två år helt och hållet skulle få ägna sig åt grundforskning, resor och vidareutbildning i folklig teaterkonst!

I Gävle stannade Leif Stinnerborn fem år. Sedan återvände han till Värmland, lockad av Yvonne Rock, som tillsammans med sin man, Björn Söderbäck, i Västanå by utanför Munkfors drev en fri teatergrupp med mycket barnteater och med stark förankring i bygden. ”Där började jag regissera, vilket jag inte trodde att jag kunde. Men Peter Oskarson hade varit en bra skola. Och efter ett år fick jag det konstnärliga ansvaret för Västanå Teater”.

HÄR, TÄNKER JAG, BLIR DET VÄRMLÄNDSKA ALTERNATIVET TYDLIGT. I VÄRMLAND FINNS FORTFARANDE ETT KONSTNÄRLIGT SVÄNGRUM SOM INTE NÖDVÄNDIGTVIS DEFINIERAS AV TEORETISK UTBILDNING.

Passionen tilläts gå före professionalismen. Ofta har folk gjort helt andra saker än de borde, i alla fall enligt alla traditionella mått mätt.

Vad menar då paret Stinnerborn att de byggt upp? Jo, en teater som egentligen är ett tomt rum med skådespelarna i mitten. En teater som bygger på nordisk folkkultur där berättandet, musiken och dansen utgör grundpelarna.

Alla som jag träffar talar om berättande. Men vad exakt betyder berättande här, just för Västanå? Jo, det betyder ett kollektivistiskt förhållningssätt och en muntlig tradition som river barriären mellan scen och salong. Att skådespelarna riktar sig utåt, till publiken och inte inåt till varandra.

”Man kan inte ha en berättande text i en naturalistisk pjäs. Vi är istället ute efter den poetiska förhöjningen och att se in i en guldtråd i vardagens grå väv, som Selma Lagerlöf skrev”, säger Inger.

Jag är med på noterna men får det ändå inte riktigt att stämma. Hur går det kollektivistiska tänkandet ihop med regissören Leif Stinnerboms egna regi-idéer? Västanå Teater är ju präglad av honom. Och på vilket sätt är vi i publiken delar av berättandet när vi i stort sett blir bergtagna av det hårt koreograferade, svängiga och invecklade samspelet mellan musik, dans och text? Det som kastas över oss likt ett finmaskigt fisknät?

Jag prövar att öppna en annan dörr. Beskriv då en version av folkkultur! Nu blir båda ivriga och talar i mun på varandra. Jo, den folkliga kulturen vill vara vacker och är mer otämd och mindre kontrollerad än den psykologiserande borgerliga teatern. Den förenar folk. Över hela världen finns paralleller till den svenska allmogekulturen som vill göra vardagen vacker.

”Skönheten är för mig en väg att få teaterpubliken att ta till sig det mest fruktansvärda”, säger Leif.

Det uppfattar jag som en nyckelreplik.

MODERNISMEN OCH FOLKKULTUREN

Paret Stinnerbom är en utväxt på 70-talets folkmusikrörelse, som sökte en folkkultur och fann en världskultur. Denna estetik är deras liv. ”Vi kan uttrycka allting med värmländsk polska. I den finns alla möjligheter. Dess formella begränsning innebär att vi tvingas gräva djupare och djupare”.

Samtalet glider in på imitation, och nu bränns det. Fulast inom 1900- och 2000-talets kulturer är att imitera. Modernismen prisade originalitet, menar Leif Stinnerbom, och samtidskonsten eftersträvar alltid det nya. Men idén om det nya och provokativa är inte alls ny. Även den har numera en lång tradition, som ofta inbegriper imitation. Men i avantgardekulturen är härmning och imitation pinsamma. Folkmusikkulturen däremot lyfter fram imitationen som något positivt. Där är imitation att lära.

Leif Stinnerbom eftersträvar inte originalitet utan likhet.

Inte heller Inger Stinnerbom har problem med att imitera. Dräkterna utgår från ett ledmotiv som hon sedan varierar. Pusslet ser olika ut från gång till gång. Men nya pusselbitar kommer ur de gamla, säger hon. Upprepningen ingår i rytmen. Det visste den ryske konstnären Léon Bakst, som i sina scenografier för Ryska baletten intresserade sig för upprepningen i arkaiska kulturer.

Leif Stinnerbom är också same, och han hänvisar ofta till ett dubbelt utanförperspektiv, ett minoritets- och landsbygds perspektiv. Han anklagar den svenska arbetarkulturen för att ha slängt ut barnet med badvattnet. ”Folkkonsten har lämnats åt centerpartiet! Jag lägger stort ansvar på arbetarrörelsen idag. Den har glömt att de gamla spelmännen inte var bönder utan torpare och hantverkare. Flera av dem var valloner, tattare, samer eller finnättlingar. Folkkonsten har alltid varit en smältdegel för skilda kulturer”.

Här finns en intressant tanke. När man vill skapa en ny människa, som modernismen och välfärdsstaten ville, får man en grupp som skäms över det som man redan har. Skammen blir ett sår. I välfärdssamhället skämdes man över folkkonsten. Nu har vi ett behov av läkning, menar Leif. Inger och jag vill vara med och läka såret.

FORMEN

Så talar vi om form. Är inte Västanå Teater så långt borta från funktionalismens devis ”less is more” som man kan komma? Nja, det finns också en minimalism inom polskformen, svarar de.

Men nog handlar väl Västanås estetik mer om en formbundenhet än om en asketism?

– Ja, det är sant. Men det är i begränsningen som vi finner friheten, svarar Leif Stinnerbom. Om allt är möjligt blir jag passiv och okreativ.

Friheten och rikedomerna alltså. Västanå Teater får mig att tänka på den tidiga modernismens inspi-

ration från det som man i början av 1900-talet kallade ”primitivism”. En konst bortom västerländsk salongskultur som kunde yttra sig som stiliserad rituell rörelse eller som maskspel. Något som till exempel dadaisterna Hugo Ball, Tristan Tzara och Marcel Janco återupplivade på Cabaret Voltaire i Zurich 1916.

När det är dags att gå en runda genom huset, där det på övervåningen står ett badkar med strålade utsikt mitt i vardagsrummet – har jag ännu inte kunnat släppa min fråga. Varför är det så nödvändigt för er att söka just en fast form, mal jag på när vi strövat genom rum efter rum och åter är på väg nedför trappan.

”VI SÖKER INTE LÄNGRE. VI HAR HITTAT DEN!”

ATT BERÄTTA ALLTING MED POLSKAN

Vilken lycka att kunna ge ett så tvärsäkert svar! Jag ältar det i flera dagar. Själv kommer jag ju från tvivelhålet. Där fick kritikerna!

Till sist måste jag tala med min syster, Ellika Frisell, som är världsmusikant och lärare på Musikhögskolan. Numera sysslar hon likt Ale Möller med att hitta länken mellan svensk folkmusik och en urban världskultur. Men hon har varit med i folkmusikrörelsen sedan 70-talet och har spelat både med Peter Oskarson och Leif Stinnerbom.

Ellika menar att Västanås estetik är mycket personlig och att folkmusik inte är ett fast begrepp. På 70-talet höll polsk-dansandet på att dö ut. Tidiga 1900-talets nationalromantiker hade tecknat ned vad de ansåg vara traditionen. Men ingen vet hur den levande spelmanskulturen en gång tedde sig. Det som vi har idag är en blandning av nationalromantikernas nedteckningar, legendariska gamla spelmäns variationer – och så våra egna nytolkningar.

Banden är starka mellan alla dem som en gång varit med om tryckvägen kring folkmusiken och tea-

tern. ”Leif och jag, vi är som gamla syskon i det här”, säger Ellika. Vi hade ett laboratorium tillsammans och drömde om att kunna berätta all världens historier med polskan.

Varför det, envisas jag igen? Här har jag verkligen fastnat. Varför ska man ha samma form för Shakespeare, Selma Lagerlöf och, säg, Lars Norén?

”Vi ville gå bakom och under den psykologiska teatern och komma till ett annat djup. Vi letade efter ett sätt att berätta det allmängiltiga med vårt eget språk”, säger Ellika. Hon menar också att man omedelbart känner igen folkmusik på ansatsen och tonstarten. Se bara på hur Leif Stinnerbom sätter sitt allra första danssteg!

Folkmusikens stamp ligger nära dans. Klassisk kultur söker övervinna naturlagarna genom virtuos teknik. Inom folkmusiken är det precis tvärtom. Där står pulsen (kroppen), rytmen och berättandet i centrum.

VÄRLDMUSIKEN I ARVIKA

En kväll spelar Ale Möller band i Arvika. Jag har klafsat runt i regnet utmed Glafsfordens ödliga stränder, åkt till det stängda Vikingacentret i Nysäter, försökt hitta ett söndagsöppet café i Säffle och besökt Klässbol med sitt imponerande klassiska kvalitetsutbud av mönstrat lin, där de vanligaste ränderna är de mest raffinerade. Så Ritz Café mitt i Arvika centrum blir en chock.

Där är proppat med folk i alla åldrar redan klockan fem. Och ljudnivån stiger och stiger Först sjunger Nina Ramsby och spelar saxofon. Originellt och med lidelse. Sen är det dags för en rörlig buffé. Och till sist kommer de!

Sex musikanter från världens alla hörn. En explosion av rytm och stomp. Tokdriv kallas det. Vi kan inte sitta stilla i stolarna. Konserten tillägnas fiolspelaren Magnus Stinnerbom, Leifs och Ingers son, som kastar sig in i musikdueller med Ale Möller. Men hela gruppen tvingar oss att dunka med fötter och

händer.

Här ser jag värlänningarna som hängiven publik. Högljudd och med på varje sväng. I Stockholm skulle publikerna för avantgardekonst och världsmusik vara åtskilda. Men här sitter de i samma rum.

Sambandet mellan musik och visuell kultur stöter jag hela tiden på i Värmland. Ta till exempel den legendariska Rackenkolonin med konstnärer som kring förra seklet höll till i trakten kring Arvika. Deras ofta blåtonade melankoliska landskapsmåleri brukar suga in mig på Thielska galleriet i Stockholm. Men före Värmlandsresorna och besöken på Rackstadmuseet hade jag inte klart för mig dessa målares avgörande och intensiva dragning till musik. Och då särskilt till fiolspel.

Fiolen är ju också det vildsinta – porten till fantasin och de farligt undertryckta känslorna hos Selma Lagerlöf, som är Västanäs husgud. Den värmländska guldåldern nästlar sig kvar inuti utvecklingen.

FIKTION OCH VERKLIGHET

På en fest på teatern satt jag bredvid författaren Lars Andersson. Han bjöd mig hem till trakten av Mårbacka. Nyfiken tar jag nu bilen till skogen och Gårdsjön. Dit upp till ensligheten, de Tjechovska björkarna och svarta furorna, har han flyttat. Hans torp har historisk anknytning till Barn-Maja, som var anställd som barnpiga hos familjen Lagerlöf. Men det var också här som Kejsaren av Portugallien bodde, säger Lars med en liksom självklar sammanblandning av fiktion och verklighet medan vi dricker kaffe på tunet och jag diskret försöker slå bort myggen.

Lars Andersson återkom till Värmland 1981 efter att ha bott i Uppsala och Linköping. Jag undrar om det inte blir isolerat här? Men han är en flitig deltagare i Värmlands konstliv, är mycket intresserad av "provinsiell verklighet", skriver recensioner över ett brett konstfält, arbetar på en stor biografi över Göran Tunström och är lycklig över den vidgade kretsen kring Östra Ämtervik. Över kulturklustret.

På den slingrande vägen tillbaka till Selmas Spa i Sunne stannar jag vid kyrkan och Göran Tunströms grav. Så ödslig och oansenlig den är i jämförelse med det monument som Göran Tunström har gjorts till inom turistindustrin. Måtte han snart komma igen som författare, tänker jag efter att ha läst om "De heliga geograferna" och efter att förgäves ha försökt köpa hans "Berömda män som varit i Sunne". Där finns en figur, Harald Pihlgren, som kanske är modellerad på en överromantisk Rackenkonstnär med drag av Göran själv – när han kände sig misslyckad som författare. Och det var ofta.

För mig glider sunne omkring i olika verkligheter. Hans föräldrahem brann ned för några år sedan. Ändå finns han överallt.

SUNNE TYCKS VARA EN SKAPELSE AV GÖRAN TUNSTRÖM.

Jag märker att jag ofta längtar efter hans fantastier, melankoliska humor och litterära och mytologiska flygningar över världen. Så originella hans böcker är med sin mycket fysiska pendling mellan mikro – och makrokosmos. Och, i sin avsaknad av cynism. Så olika det mesta som skrivs idag.

Ja, Göran Tunström borde verkligen få en renässans som konstnär i vid bemärkelse. Men först måste allt hans böcker tryckas i nytgåvor, klagar bokhandlaren mitt emot biblioteket i Sunne centrum. Ett bibliotek som nog inte skulle ha kommit till stånd utan Göran Tunström.

RACKENKOLONIN

Rackenkonden har fått ett nytt liv via en visuell motsvarighet till böcker i nytryck – alltså ett museum. Rackstadsmuseet gör förra sekelskiftets konstnärer, som Gustaf och Maja Fjaestad, Björn Ahlgrensson, Fritz Lindström, Lars Zetterqvist och Bror Lindh, till samtida.

Lite svårare har jag för att återuppliva skulptören Christian Eriksson, som gav startskottet för hela kolonin genom att låna ut sitt eget hus i Oppstuhage till konstnärsvännerna när han själv flyttat till Stockholm. Kring Christian Eriksson uppstår ingen aura för mig. Kanske beror det på att skulpturen är mer daterad än bildkonsten, eftersom dess ämnen på 1800-talet var så föreskrivna och tematiskt bundna?

Annars var Rackstadkonstnärerna moderna genom att sömlöst röra sig mellan högt och lågt. Den då nya demokratiska tanken har visat sig slitstark: att allt, oavsett om det kallas fint eller lågt, kan bli föremål för konstnärligt gestaltning. Möbler, bildkonst, konsthantverk, tapeter, ornamentik, kuriosas...

Idén att alla borde få tillgång till vardagskönhet genomsyrar den fina museianläggningen. På Rackstadsmuseet blir jag imponerad av Christian Erikssons hantverk och heminredning och då särskilt av hans många kraftfullt och sinnrikt snidade skåp. Inte av hans ”högkonst”. Detsamma händer mig inför Gustaf Fjaestads fornnordiska stabbestolar. De har något intagande vresigt över sig, medan hans stora målningar av rimfrost ibland känns som tapeter på grund av sin ensidiga tekniska virtuositet.

Men mest griper mig verken av den opraktiske, världsfrånvände och livsvilsne Björn Ahlgrensson, och då särskilt hans skiss till målningen ”Skymningsglöd”. På museet hänger han avporträtterad med fiol. Med sin gröna undermålning och skälvande nervighet utgör denna målning av kollegan Fritz Lindström en smärtpunkt i den stora museisalen.

Musiken var de utflyttade Rackenkonstnärernas gemenskap. Ofta byggde de fioler. Björn Ahlgrensson experimenterade med förbindelserna mellan musik och färg, och Fritz Lindström var musikalskaren som

med sin andra hustru flitigt uppträdde på lokala konserter. Alla i kolonin drömde. De var ofta släkt och dessutom varandras modeller. Men skälet till att de flyttade till skogarna runt sjön Racken var inte en gemensam livshållning utan att de saknade pengar och drevs av Konstnärsförbundets naturromantiska ideal.

”I Sundbyberg där bor ingen Pan”, som Karl Nordström uttryckte det.

Bohemen och glödmålaren Bror Lindh är Lars Lerins Racken-favorit.

EN SANN VÄRMLÄNSK KAVALJER – OCH OUTSÄGLIGT FATTIG.

Överhuvudtaget var fattigdomen i Rackstadgruppen påfallande. Till och med ett bärande tema i berättelsen om Rousseauanerna i Värmlandsskogen.

De dansade i landskapet och målade blått, blått, blått. Men fattigdomen och den provinsiella isoleringen ledde till att de efterhand kom ur fas med det nationella konstlivet – och därmed med köparna. Det gällde inte vegetarianen och teosofen Gustaf Fjaestad, som blev förmögen och med en publik i Amerika kunde leva som kung på sin gård Kampudden. Men det gällde de flesta andra. Och paret Ahlgrenssons vardagselit, nödtorftigt adlat av bohemkulturen och närheten till naturen, är nästan outhärdligt att läsa om.

En av målningarna på museet kommer jag gång på gång tillbaks till. Maja Fjaestad, gift med Gustaf och vanligen i hans slagskugga, har målat en gråskimrande bild av sina barns lek i den vårspirande skogen. ”I lekstugan” skulle kunna vara ett verk av Karin Mamma Andersson från 2000-talet. Men även om bilden bär på en gåtfullhet som känns akut är den

målad år 1908. De frånvända barnen tycks ingå i skogsvärlden, likt växter eller stenar. Eller är det tvärtom landskapet som blivit besjälat?

Jag undrar.

Likt många kvinnliga sekelskifteskonstnärer som var gifta med kolleger kämpade Maja Fjaestad för sin självständighet. Likt andra Rackstadsmålare ägnade hon sig också åt hantverk och konsthantverk. Hon var en av grundarna av Arvikatraktens hemslöjdsförening. Hon arbetade med grafik och gjorde slingrande blomsterstudier. Men det är hennes måleri som jag stirrar på. Så annorlunda – buttrare, mer bruntonat och allt annat än insmickrande. Så långt från Gustaf Fjaestads briljans!

FAMILJEN ZETTERQVIST, KONSTEN OCH MUSIKEN

Per Inge Fridlund var Rackstadsmuseets förste och legendariske intendent (1993-2003). Han är fortfarande lidelsefullt intresserad av Rackenkonstnärerna och tar mig med på en resa i tiden, runt sjön. Färden får mig att inse att gruppens målningar präglade vår schablonbild av Värmland. Ja i alla fall min egen inre bild med diset runt kuperad vildmark där resliga tallar låter sina kronor sväva över mörka vatten speglar...

Vi svänger in på gårdsplanen hos konstnären Jörgen Zetterqvist, sonson till ”Pappa Lars”, som var

den professionelle musikern i Rackstadgruppen.

Lars Zetterqvist härstammade från en stor familj av musikanter i flera generationer. Han utbildades i Paris, geniförklarades och gjorde karriär i Stockholm som professor vid Musikaliska Akademin och konsertermästare vid Hovkapellet. Men han var lika mycket natursvärmare som de andra konstnärerna vid Racken. Dit kom han under en konvalescens redan 1907, och där tillbringade hans fru och barn sin vardag medan professorn fortsättningsvis arbetade i Stockholm. Det var bara på sommarsemestrarna och efter pensionen som han kunde kasta sig in i det lokala konst- och spelmannslivet.

Jag läser att han flitigt spelade på dansbanor, deltog i de omsusade uppsättningarna av F.A. Dahlgrens tal-, sång- och danslustspel Värmlänningarna (som "Löpar-Nisse") och arrangerade spelmansstämman i Arvika 1908-09. Men främst tycks han ha blivit älskad för sin karisma och sin trollbindande fiolton.

Arvingarna till "Pappa Lars" bär det musiska arvet vidare. De målar och spelar fiol. Jörgen Zetterqvist, som numera tillhör den äldsta generationen, är inget undantag. Han bor inte i farfaderns hus – det gör brodern Olle. Men han har flyttat tillbaks till Racken från Göteborg, "och det var en hemkomst". Uppe från Jörgen Zetterqvists ateljéfönster känner jag igen den klassiska Rackenutsikten. Den målar han ofta, även om själva ateljén med sina stilleben av dukar, dockor och musikomslag också brukar få stå modell.

När han arbetar lyssnar han på musik – Debussy, Telemann, Bach, Armstrong. Och själv spelar han kornett.

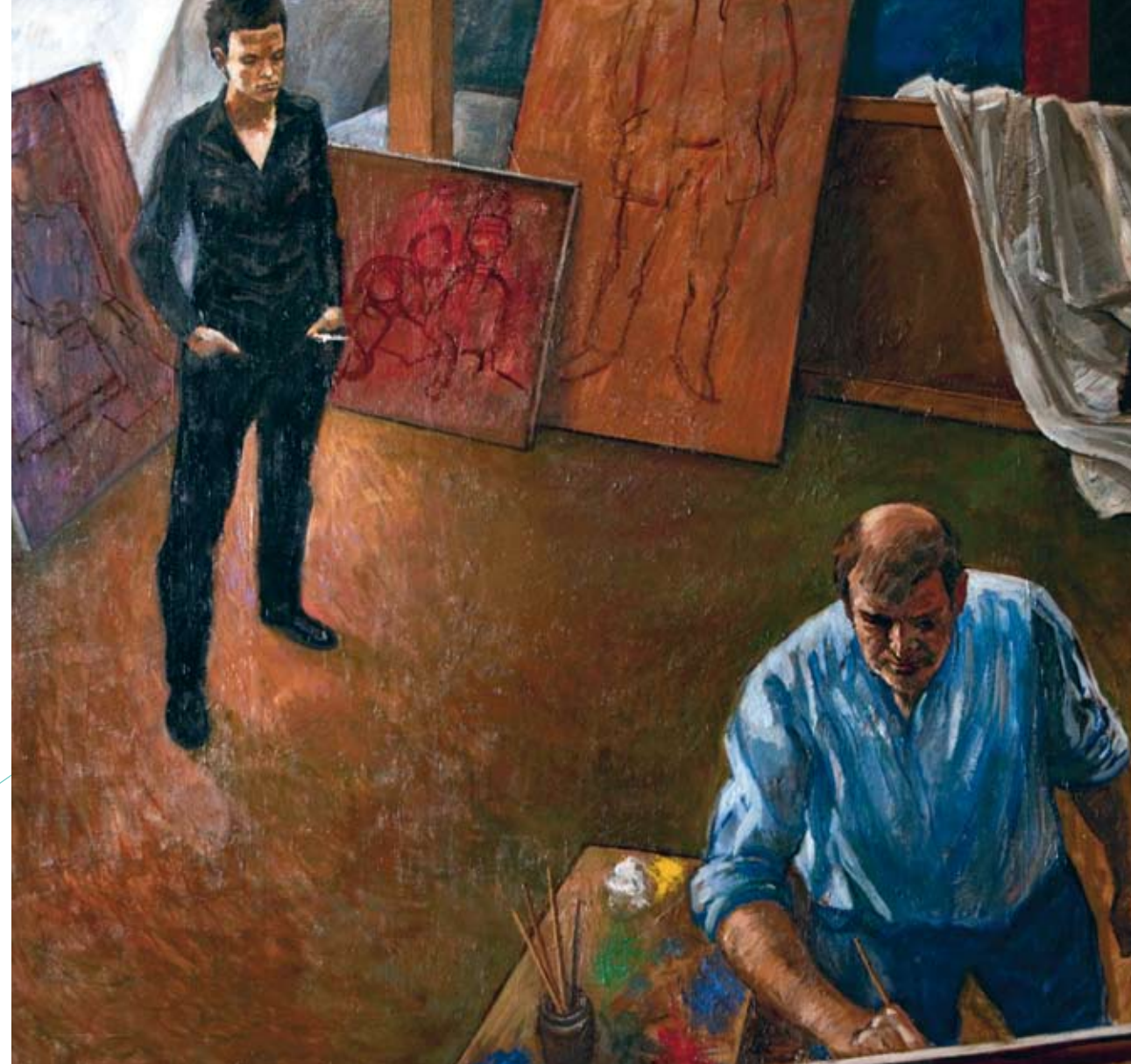
Hans far var skräddare men målade på fritiden. Och spelade förstäs. På målarskolan Valand hade Jörgen den kosmopolitiska tjeckiske konstnären Endre Nemes som lärare. Kanske är det han som figurerar i Göran Tunströms roman "Berömda män som varit i Sunne"? Och då som en ilsken ung man från Tjeckoslovakien "som talar dålig svenska och som målar symaskiner och klockor, sönderbrutna mardrömmar". En professor som inte har någon förståelse för sin elevs natursvärmeri.

Men Jörgen Zetterqvist har alltid varit påverkad av det lyriska Rackadmåleriet. Och han har bara positiva minnen av Endre Nemes. "Han försökte aldrig ändra på mig".

Jörgen vill inte påstå att naturen kring Racken är lättmälad. "Det är svårt att måla grönt". Men han menar att landskapets mystik finns kvar, och att det är omöjligt att bo här utan att bli invecklad.

Per Inge Fridlund kör mig vidare till brodern Olle Zetterqvist, som bor i farfaderns ungdomshus. En del av huset är ritad av Ragnar Östberg, och hela stämningen är tidigt 1900-tal. Olle berättar om farmodern som ensam flyttade hit med fem barn och hade kor, grisar och hästar. Men äktenskapet höll, och med årens gång har Pappa Lars fiolspelade på trakten höljts i ett gyllene skimmer. Särskilt som det fått en så viktig fortsättning i Ingesunds musikhögskola utanför Arvika, där också poeten Erik Beckman spelat fiol.

Olle Zetterqvists har staplat stilleben med fioler utmed ateljéväggarna. Så visar han mig de eleganta, tredimensionella fioler som han själv byggt – och bygger. Även fiolbyggandet visar sig vara en traderad konstart. Gustaf Fjaestad var fanatisk på att bygga fioler, säger han.

**”DET ÄR OMÖJLIGT ATT BO HÄR UTAN
ATT BLI INVECKLAD ”**

Jörgen Zetterqvist

Min egen privata tradition söker jag upp vid Glafsforden. Där tränger furorna närmre in på älvkanten än jag minns. Den gula gården Stömne slår an en sträng i mig, trots att jag knappt varit där tidigare. Smått darrig går jag runt mangårdsbyggnaden som ligger högt som på en ö, omfluten av en liten forsande bäck. På andra sidan ser jag farmors äppelgård med sin sagolika mångfald av arter!

Plötsligt och med oväntad kraft hugger familjebertelserna tag i mig. Brukets uppgång och fall, farmors händer på pianot till dansen, den fyllda kavaljersflygeln på andra sidan gårdsplanen, min bastante men världsfrånvände farfar som sov på mossan i skogen insvept i en sidenkappa och med huvudet på en sten, de midjehöga ormbunkarna runt graven, näckrosorna och säterfärderna, trädgårdsfesterna och alla skröner som drogs under långa svarta vinterkvällar.

Allt det där är över hundra år sedan och har inte med mig att göra. Men blotta åsynen av Stömne tänker drömmarna. Stömne, Sömne, Drömne... Farmor skrev brev till Selma Lagerlöf och berättade märkliga historier som hon själv avlyssnat. Gården och bruket såldes och gick ur slakten, lika tragiskt som Mårbacka...

Står jag inte här och känner mig sårad å familjens vägnar – nästan som en gång Selma Lagerlöf? Det är smått komiskt. Men säkert ett mer eller mindre undermedvetet skäl till att jag började läsa henne så ti-

digt. Då, som tioåring, gick jag rakt på action i Gösta Berlings saga och hoppade över naturskildringarna. Trodde jag. För nog fastnade en del. Fortfarande håller hon sitt grepp om mig som författare.

På Mårbacka inser jag att Selma Lagerlöf också var affärskvinnan som skötte ett skogsbruk och ett omfattande lantbruk på 145 tunnland åker och 200 tunnland skog. Hon hade fem hästar, trettio två kor och en mängd ungdjur, grisar, höns och andra fjäderfän. Dessutom drygt femtio anställda.

DET KÄNNS I LUFTEN ATT HON DREVS AV REVANSCHLUST.

Dagens Mårbacka är en vit paradherrgård med säteritak, glaserat tegel och koloninramad entré. Prakten är en skräddarsydd högtidsdräkt, träd över den slitna gamla gården. Därunder finns familjen Lagerlöfs rätt oansenliga röda hus. Som ett bultande hjärta.

Alla spår bland kristallkronorna, grupperna av salongsmöbler i björk, skrädmjölprodukten "Mårbacka havrekraft" med reklamslogan "Åt havresikt det är din plikt", raden av polerade kopparkärl och den ståndsmässiga Aga-spisen tyder på att Selma Lagerlöf levde som en gammaldags brukspatron.

Kanske kan man till och med betrakta hennes väninnor som kavaljerer? I alla fall styrde och ställde hon med dem just så som hon själv ville.

BRUKSORTERNA OCH FRAMTIDEN

Bruks uppgång och fall. Det är fortfarande ett tema i Värmland – nu som för hundra år sedan. Ibland är de gamla bruksmiljöerna pietetsfullt renoverade. Här och var syns att norrmän, holländare och tyskar flyttat in och putsat upp det som svenskarna flyttat från. Men många bruksmiljöer är halvt övergivna eller helt igenbommade.

Vad pågår egentligen?

Jag reser till ett Axess-seminarium i Engelsberg som fått titeln ”Från järnbruk till hjärnkraft”. Där menar ledande ekonomer att industrisektorn dramatiskt krymper i Sverige, och att det bara kommer fortsätta utför. ”Systemet har brutit samman”. De flesta framhåller flexibilitet och småskaligt entreprenörskap som möjliga motmedel. Äventyrslystnad talar också någon om. Men sådant misstros i gamla patriarkala bruksmiljöer, som ofta varit monokulturer sedan 1800-talet. Där står Jantelagen ännu tjock. Fack och bruksledning har i realiteten haft en samsyn, och vem orkar eller har modet att bryta upp bruksandan som en gång skapat så mycket välfärd?

Kultur och konst då? Titta på Sunne! Visserligen inget bruk men en gång lika hotat som många andra kringliggande mindre samhällen. Nu dominerar Gert Wingårdhs nya stadsbibliotek Sunne centrum, och även i konstlivet poppar entreprenörerna upp. Kommunpolitikerna är med på galoppen.

Värmland har visat mig att självkänslan kan komma tillbaka via kulturella kluster. Dessutom att landsbygden kan ha ett egenvärde som framtidsmiljö. Jag träffar flera unga som återvänt, och åttahundra holländare har slagit sig ned för gott i landskapet!

Min ciceron i Munkfors är Yvonne Rock, som med sin man en gång skapade Västana Teater. Hon hälsar på alla och sommarbor fortfarande i Ransäter, som ingår i kommunen.

Munkfors bruk ägs idag av Böhler Uddeholms-koncernen med huvudkontor i Wien. Jobben och kommunens invånarantal har halverats sedan 60-talet. Munkfors centrum har många gånger målats i dystra färger av Lars Lerin. Jag känner omedelbart igen husen när jag ser dem i verkligheten. Men nu finns här också något nytt, ”Far Inn 62”, som är en fiffig kombination av turistbyrå, kiosk, busstation, restaurang och post och drivs av Farzin Raissi, ursprungligen från Iran. Och överallt bor energiska holländare.

Paret Yvonne Rock och Björn Söderbäck, som är skådespelare på Västana Teater, utgör en länk i Munkfors historia. Här är kulturen en överlevnadsfaktor, säger Yvonne kör mig runt i de gamla bruksmiljöerna. Så lånar hon mig en cykel för spaningsfärder utmed den nittio kilometer långa, bilfria Klarälvbanan.

Vi far till Geijersgården, Tage Erlander-museet och Lars Lerin-museet i det nedlagda trädtrageriet på Laxholmen. Jag får höra om Västana Teaters framväxt, om dess vindlande väg från små lokala teatergrupper till större samarbeten med konstnärer världen över.

Här bankar en ännu oskriven passionshistoria. Intresset för gröna vägen växer. Särskilt bland unga människor. I historiens ljus blir 70-talet en syntes av liv och jobb, konst och musik, cirkus och poesi, Selma Lagerlöf och barnteater, eldiga visioner och konkret kulturpolitik. Säkert fanns här också inslag av dogmatism. Men kodorden är kollektiv entusiasm, brist på byråkrati (”vi bara satsade trots att vi inte hade några pengar”) och förankring i bygden.

Västana relation till människorna i byn borde studeras av alla som vill motarbeta den negativa variant av brukskultur som yttrar sig i oginhet mot avvikande, rädsla för förändringar och ovilja mot allt vad nya vägar och utbildningar heter.

Den mytiska platsen i Yvonne Rocks berättelse är Västana gamla röda skola i Ransäter. Den kunde hon och teatern med hjälp av lån och bidrag till slut köpa. Året var 1983. Och den drev de som en samlingspunkt, repetitionslokal och seminierplats. Ett

LARS LERIN MUNKFORS CENTRUM

”VI BODDE INTE I PERIFERIN. VI VAR CENTRUM I VÄRLDEN”.

kontor och ett teaterhus som var tillgängligt också för bygden.

Grundbulten i det som till slut blir Västana Teaters framgångssaga tror jag är attityden: ”Vi bodde inte i periferin. Vi var centrum i världen”.

Men då ska man komma ihåg att Västana skola ligger i Ransäter, utanför själva Munkfors bruk. Mellan kulturen av öppenhet i dessa Geijers trakter och brukets slutenhet går en gräns som Yvonne Rock exakt kan lokalisera.

För henne är idén med ”community-art”, konsten mitt i samhället, avgörande. ”Jag är bra på nätverkande och på att skapa synergieffekter. Men jag har ju också väckt motstånd i den gamla bruksmiljön som

kvinnor, judinnor och stockholmare...”

Tre stötestenar. Men det var inte förgäves. Intresset för konst och kultur har gått i arv till nästa generation. Vi hälsar på filmarna Sara Broos och Stina Bergman som båda vuxit upp i kulturkustret kring Ransäter men tidigt gav sig iväg. Nu när de bildar familj har båda flyttat tillbaka och förundrar med sin beslutsamhet att förvalta Västanaandan.

1985 gick Lesjöfors bruk och aktiebolag i konkurs. Träd- och fjädertillverkningen fortsätter idag i mindre enheter. Men numera liknar den gamla bruksgatan en kuliss. Här skulle man kunna spela in en undergångsfilm. På andra sidan bron pågår livet som bäst. Där på höjden finns dagis och skolor och villor i prydliga rader. Men här nere i dalen skriker bruksdöden – om nu en död kan väsnas.

**DOCK. INKILAT BLAND RUINERNA LIGGER DET
FINASTE BRUKSMUSEUM JAG SETT.**

Folk i trakten har arbetat tillsammans för att få det till stånd. Men utförandet är konstnären Larseric Vänerlöfs. Han ser fortfarande till museet, som inte är ett verk i vila.

En söndagseftermiddag bilar vi genom sjumilaskogarna för att komma till den trånga dalgången. Museet är öppet, och vi visas runt av frivilliga damer i sina bästa år. De delar med sig av sin lokalkunskap, och maken till inlevelse får man leta efter. Här finns brukets historia – skogen, valsverket, gjuterihallen och verkstäderna. Men här finns också bostäderna, brukskontoret, skolan, Folkets Hus och bandylagets (Lesjöfors IF) omklädningsrum.

Det finaste på Lesjöfors museum är själva gestaltningen. Balansen mellan fakta, ting och rumsligheter är suverän. Här om någonstans får man klart för sig hur trädarna spunnits mellan alla delar av detta patriarkala minisamhälle.

Tre generationer de Geer styrde Lesjöfors bruk mellan åren 1923 och 1985. Tre generationers ledande röster med fallande framtidstro kan man också lyssna till, på band. Brukskontorets lejonskinn svävar i taket, och de slitna leopardklädda stolar påminner om den förste bruksdisponenten Gerard de Geers safariresor i Afrika. I gjuterihallen finns alla samarbets- och folkrörelser dokumenterade – samt den dramatik som 1985 ledde till att Lesjöfors AB gick i konkurs.

Den sorg och bitterhet som väl måste rymmas på orten dominerar inte alls själva museet. Men tonen är nostalgisk. Och hur skulle den kunna vara annorlunda på en kollektiv minnesplats över en svunnen storhetstid?

Dock känns det lite underligt att efter museibesöket ramla rakt ut i den omkringliggande ödsligheten. Kanske ska man se hela denna del av Lesjöfors som ett monument över svensk industrialism?

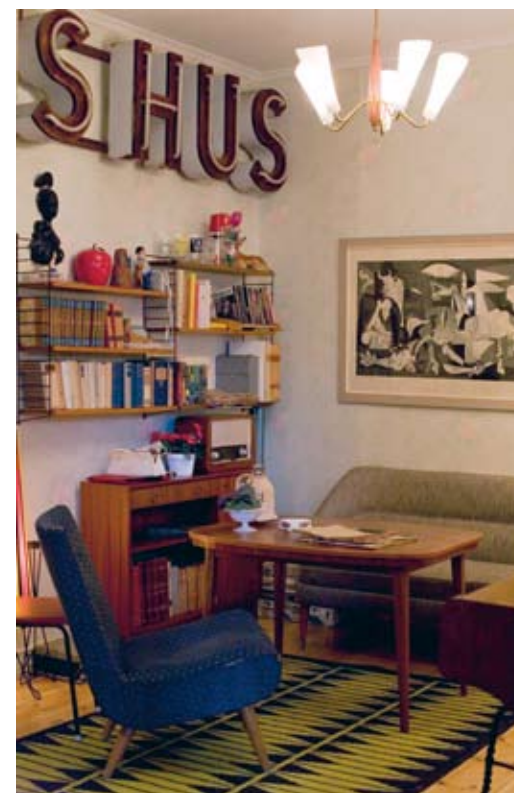
Förmodligen är Kerstin Hamilton inne på en liknande tanke när hon på Konstfrämjandets sajt bloggar om sina återkommande vistelser på Lesjöfors bruk sedan hösten 2008. Detta projekt ingår i hennes masterutbildning i fotografi vid Högskolan för fotografi i Göteborg. Men hon är född i Kristinehamn. Dag för dag följer jag hennes taktfulla fotodokumentation av bruksmiljöerna – såväl de befolkade som de övergivna.

Som ung konstelev i början av 2000-talet stiger hon in i en främmande, sjunken värld: det gamla folkhemmet. Hennes fotografier handlar om kollapsen för framtidstron. Men hon rör sig utan fördomar och intervjuar också dem som tycker att "det är lugnt och skönt här".

Att folkhemstanken var en förlängning av den gamla bruksandan skrev den tyske författaren Hans Magnus Enzensberger redan år 1982 i boken "Svensk Höst". Det goda svenska bruket var en trygg värld, präglad av en monokultur som alla delade, av föreställ-

ningen om den skötsamme arbetaren och av en pakt mellan bruksledning och fack om fredligt samförstånd – på villkor att patriarkatet stod för välfärdsbygget. Även fritiden (bandy och blåsorkester på Lesjöfors) ingick i brukets sociala infrastruktur.

Nu är bruksepoken passerad. Men den har satt djupa spår i den svenska självbilden. Och vad kommer istället?

ANDERS PETERSEN

FROM BACK HOME OCH VÄRMLANDS MUSEUM

Sommaren 2009 ställde Värmlands Museum ut livet i gamla värmländska bruksmiljöer. Det var på dubbelutställningen "From Back Home" med fotokonstnärerna Anders Petersen och J H Engström. Den stora showen med omkring trehundra fotografier var resultatet av deras hemkomster i barn- och tonårens värmländska landskap och finns nu också samlad i boken med samma namn. Där skriver Anders Petersen:

"Mellan Klarälven och kastanjen på Ekallén finns små hårda minnen av vemod och ensamhet. Men också ett stråk av varm förtrohet som sträcker sig ända upp till Älgsjövallen med sina huldror och nyfikna älgar. Jag bär en kamera i handen och mellan lövverket fotograferar jag mina gamla drömmar. Det gör mina minnen oförstörbara, därför att de inte slutar i sig själva."

Och den tjugofem år yngre JH Engström är lika känslsam:

"Man kanske inte kan göra resan hem igen.

Men det är härifrån jag kommer.

De här bilderna är en hyllning, till människorna och det landskap som är mitt ursprung.

Jag har återvänt till något som min kropp och mina känslor känner igen."

Petersens foton är svartvita och Engströms blekt färgade. Men bådas tycks inpyrda av nordiskt svärmod. Korvkiosken, lördagsfyllan, hänglet, bilarna, ansiktena, tryckarna, björkarnas spegling i sjön, ensamma gamla mot sina hus...

Även detta är en romantik – en ödslighetsromantik. Dess ackord, i alla fall för en utsocknes, är en lokalexotism i moll. Det skiljer sig från tonen i Jörgen Svenssons stora konstprojekt i Skoghall år 2000 som gick i dur och bars av en ovanlig kulturpolitisk optimism.

PUBLIC SAFETY OCH SKOGHALL

”PUBLIC SAFETY” VAR EN DIALOG MELLAN TVÅ VÄRLDAR – DEN INTERNATIONELLA KONSTSCENEN OCH DEN LILLA BRUKSORTEN SKOGHALL I SÖDRA VÄRMLAND.

Det var också ett samarbete mellan Hammarö kommun och Riksställningar med bidrag både från Framtidens Kultur och pappersbruket Stora Enso. Idégivare och eldsjäl var konstnären Jörgen Svensson, som själv är uppvuxen i Skoghall. Jag tror att hans förankring i samhället var nyckeln till att projektet överhuvudtaget gick att utföra. För huvudlöst var det! Ett fantastiskt företag som jag gapar ännu mer över när jag tio år senare går runt i samhället med endast 14500 invånare.

Hur kunde evenemanget överhuvudtaget komma till stånd?

”Public Safety” rymde fyra konstprojekt som alla var interaktiva, vilket då var ett innebegrepp inom samtidskonsten och betyder en dialog med publiken. Tio år senare har vi blivit desillusionerade. Dialogen har ofta visat sig vara retorik. Men Jörgen Svensson och de tre kända internationella konstnärer som han fick med sig till Skoghall var övertygade om att ett verkligt utbyte skulle kunna uppstå mellan erkända internationella konstnärer och ovana betraktare i Skoghall. Och tron kan försätta berg.

Projektet var tänkt att skapa debatt om platsens identitet och ge folk något gemensamt att tala om. Här finns nämligen en samhällsuppdelning mellan det rikare Hammarö (vid Vänerens kust) som idag blivit en förort till Karlstad och det nedslitna brukssamhället Skoghall.

Tre års förberedelser behövdes. Så kom Alfredo Jaar från Chile och byggde upp en temporär konsthall i Skoghalls centrum. Ett hus av papper som på ett bestämt datum brändes ned i syfte att lämna efter

sig en saknad. Paco Cao från Spanien gjorde sig själv till en konstprodukt som vem som helst kunde låna. Esther Shalev-Gerz från Frankrike intervjuade skoghallsborna och gjöt ihop deras livsberättelser till ett videoverk som visades i kyrkan. Och Jörgen Svensson hämtade hit två Texaspolis som aldrig varit utanför Texas gränser. Under två veckors tid patrullerade de Skoghalls gator i sina amerikanska polisuniformer.

Jag frågar Jörgen Svensson om han nu, tio år senare, tycker att projektet lyckades. Om det var värt allt arbete? Han är trött efter att just ha knäckt ett revben under renovering av sitt hus i Göteborg. Men han svarar, positivt som alltid: Absolut! Och det skulle mycket väl gå att göra något liknande idag. Liknande men annorlunda. För om han gjort om det på exakt samma sätt nu som då hade det mediala intresset varit mindre – liksom responsen från konstvärlden. Den relationella estetiken är ju lite uttjatad bland kritiker. Men lokalt skulle det gå att upprepa.

Jörgen Svensson påminner också om att ”Public Safety” hade en föregångare i hans eget bidrag till konstevenemanget ”Spelets regler”, med installationer på gator och torg i Stockholm, år 1993. Han skapade då en ny busslinje (busslinje 993) som gick mellan Skoghall och Klarabergsgatan i Stockholm. Biljetten kostade ingenting.

”Skoghallsborna fick 6 timmar på sig att göra vad de ville i Stockholm medan Stockholmare som bokade en tur och retur biljett fick stanna i Skoghall en vecka, eftersom busslinjen var i trafik endast en dag i veckan. Jag fraktade runt 400 personer under utställningstiden. Det var få som fattade vad det här var för slags konst. Detta var ju innan Nicolas Bourriaud (fransk kritiker) hade lanserat sin teori om den relationella estetiken”.

REAKTIONER

Kanske bäddade buss-succén för ”Public Safety” sju år senare. I kulturlivet gäller det att komma igen och inte släppa taget om publiken. Jörgen Svensson säger också att busslinjen var en förövning som visade honom vilken potential som finns i denna typ av konst. En konst som han själv utvecklat vidare i Norge.

Public Safety drog en skock av kritiker och journalister till Skoghall år 2000, och vi som reste dit var lika förvånade som alla som bodde där. Konsten kändes oväntad – men inte provokativ på ett schablonmässigt sätt. Den tycktes också tas emot väl. Respekt och varsamhet var begrepp som svävade över hela denna konsthändelse, som bjöd på direkta möten mellan kategorier av människor som sällan ens brukar snud-da vid varandra.

Vi utsocknes lärde oss en hel del om en ort i Sverige som vi tidigare aldrig haft en anledning att besöka. Esther Shalev-Gerz knöt kontakter som

ledde till att hon senare flera gånger ställt ut i Sverige och dessutom fått en tjänst som professor på Valands konsthögskola. Och folk av alla slag fick en unik chans att se konstnärerna i arbete.

Recensionerna var positiva. Men Mats Dahlberg på Nya Wermlandstidningen klagar över att det inte uppstod någon lokal konstdebatt. ”Den estetiska debatten uteblir alltid här”, suckar han när jag ringer upp honom.

Han är ensam kulturredaktör på tidningen, och jag förstår hans frustration. Men tystnaden behöver i och för sig inte tyda på att Public Safety varit utan framgång. Tänk om folk till och med är nöjda, säger han. Tystnaden har att göra med att Värmland dominerats av fasta strukturer, av kyrkan, bruken och socialdemokraterna. Misstron mot uppstickare har sin historiska förklaring.

Mats Dahlberg är född i Värmland och menar att den gamla bruksmentaliteten är så seglivad eftersom den gått i arv inom alla samhällsklasser. Vi kommer in på främlingsrådslan, som gärna pyr i isolerade samhällen. ”Varghatet har en filial i själen”. Själv har jag just sett främlingsrådslan gestaltad i Ulf Malmros film ”Bröllopsfotografen”, som delvis utgår från Molkom. Särskilt chockeras jag av filmens festfras: ”garanterat renrasiga värmlänningar”.

Malmros växte upp i Molkom, där en gång naziledaren Birger Furugård var länsveterinär. Men enligt Mats Dahlberg har mycket hänt med kulturklimatet i Värmland sedan dess. Den nya generationen konstnärer ”sitter inte i skogarna” utan reser mellan Värmland och världen. Jörgen Svensson har också berättat för mig att han under åren fått flera påstötningar från Skoghalls politiker om ett nytt projekt. Och att han kan tänka sig ett sådant. I framtiden. Men då helst med en längre, kanske tioårig tidslinje!

Den ökade djärvheten i det värmländska konst-klimatet märks också på aktiviteterna på Kristinehamns konstmuseum, som på några år genererat en banbrytande öppenhet och nyfikenhet hos publiken.

”Jag tror ärligt talat att värmlandsprovincialismen är på väg att försvinna”, avslutar Mats Dahlberg.

SAHLSTRÖMSGÅRDEN

Men provinsialismen kan också utveckla goda sidor. Den värme och det egensinne som omedelbart får besökaren att känna sig hemma på Sahlströmsgården måste jag kalla värmländsk.

Sahlströmsgården är en gammal bondgård i Utterbyn (bortom Torsby i norra Värmland) som håller på att bli ett måste för den som på något sätt intresserar sig för kultur. Ja, för andra också, för nu ska här utökas med hotell – utöver restaurang, vävstuga, den bästa museishop jag sett i Värmland och, naturligtvis, själva den gamla gården. Den som var urhemmet för de tio syskonen Sahlström, varav tre blev konstnärer.

Sahlströmsgården ställer en del på huvudet. Man föreställer sig reflexmässigt en väldig isolering häruppe i Nordvärmland under förra sekelskiftet. Men detta visar sig vara en präktig fördom. Syskonen Anna, Bror och Ida Sahlström pendlade mellan Värmland, Stockholm och Paris. Och de tog emot konstnärsvänner från när och fjärran – när de inte skrev brev.

KORRESPONDANSEN MELLAN DEM OCH KOLLEGER SOM CARL WILHELMSON, KARL NORDSTRÖM, IVAN AGUÉLI OCH EINAR NERMAN ÄR EN LITEN BOMB SOM DEN NUVARANDE ÄGAREN, BENGT SAHLSTRÖM, SITTER PÅ.

Gården är vitmålad med röda uthus. Den serverar sig som på en bricka i en slänt ned mot Sirsjön. Nu är ladan renoverad för restauranggäster och konferenser, men vid förra sekelskiftet drevs här ett präktigt lantbruk. Syskonen Sahlströms far var bonde, politiker och despot och känd som en hårding i affärer. Med tiden kom han att bli en av Frykdalens mest förmögna personer. Men tre av hans nio barn lyckades alltså bli konstnärer – trots hans avsky för konstnärskapet!

När jag läser om familjen blir jag förundrad över döttrarnas självständighet. Brodern Bror var den veke, alkoholiserade charmören och dansören. Men flickorna hade skinn på näsan.

Den allmänbegåvade Bror reste till Frankrike och Tyskland innan han kom hem och skulpterade för Christian Eriksson. Han bodde också några år i Rackenkolonin men flyttade snart tillbaka till barndomshemmet, där han dog 1915, endast fyrtiosex år gammal.

Ida var hemmadottern som inte fick mer än folkskola. Ändå blev hon en av Sveriges mest kända textilkonstnärer. Hon måste ha varit seg, väntade ut fadern, ritade möbler och vävde textilier med enkla men säkra geometriska grundmönster. Efter några år i Stockholm återvände hon med sin man August och köpte tillsammans med honom Sillegården (en gammal hälsobrunn) i Västra Ämtervik.

Idag är Sillegården ett stämningsfullt pensionat med häftiga takmålningar.

Men Ida Sahlström formade den till ett centrum för Värmlands textila hantverk. Åttio år kom hon att syssla med vävning. Tio personer hade hon anställda, och de tillverkade klänningstyger, draperier, gardiner, flossamattor...

Anna Sahlström, den sjunde i syskonskaran, gick på Konstnärskolans målarskola i Stockholm. Därefter flyttade hon till Paris, där hon ingick i den svenska målarkolonin. Hon sägs ha förälskat sig i Ivan Aguéli. I alla fall kan man tolka en del brev i den riktningen. Anna Sahlström var färgstark, köpte sig ett flygplan (1926) och kunde klä sig till indian. Men hon deltog också i lantbruket, som efter faderns död 1917 sköttes av systern Johanna. Och hon drog konstnärsvännerna till gården.

Till Sahlströmarna på den rika bondgården i Utterbyn kom man på somrarna för att äta upp sig.

Anna målade ofta porträtt. Här hänger de överallt, och jag kan inte säga att hon konstnärligt gör något djupare intryck på mig. Humor måste hon ha haft. Och en frejdighet. Men det är inte enskildheterna som sticker i ögonen, även om syskonens möbler och keramik kan mäta sig med jugendtidens allra bästa. Märkligast på Sahlströmsgården är bristen på pretention och den ovanliga helheten!

Detta känns fortfarande som ett hem. Ingenting är heligt, övertjusigt eller överrenoverat sedan syskonen dött och Bengt Sahlström flyttat hit, år 1978.

Nu driver han stället som en kulturanläggning tillsammans med sin familj. Och jag tänker återigen på att i Värmland kan passionen och amatörismen i god bemärkelse tillåtas ersätta den formella professionalismen. Vilken sanslös optimism!

Ryktet har gått om Bengt Sahlströms berättartalang. Långt innan jag kom hit första gången hörde jag talas om den före detta folkskolläraren som med sina visningar av boningshuset bedövade besökarna. Och efter att nu flera gånger ha lyssnat på hans historier om sekelskiftets konstliv, från lantbrukssidan (han har skrönor kring varje ting, varje målning och varje möbel som någon av syskonen ritat eller snidat) menar jag att Bengt Sahlström utgör en del av det levande konstverket Sahlströmsgården.

Han har själv roligt. Och roligast av allt är att han funnit så många undanstuckna brev mellan Sahlströmarna och deras konstnärsvänner. Brev som han nu får hjälp med att arkivera hjälper honom att under visningarna ge historien lukt och kropp. Alla blir flurer men mycket närvarande. Vi åhörare får skratta där vi sitter på fällstolarna, omgivna av salens porträttbyster och av bric à brac blandat med kända målningar, till exempel av Carl Wilhelmson.

Bengt Sahlström är säker på att kulturen kommer få en ökad attraktionskraft i Värmland. Till Sahlströmsgården strömmar redan besökarna, även företag, som bokar in hela helger. Han känner också ett stöd från kommunen.

DE OFFENTLIGA INSTITUTIONERNA OCH KONSTLIVET

DENISE GRÜNSTEIN, FILM STILL 2009

Kristinehamn i östra Värmland har bara drygt tjugotre tusen invånare. Men Kristinehamns konstmuseum har en mycket hög ambitionsnivå.

Det ligger inbäddat bland björkar i en sluttning ned mot Väneren. Museet är ungt, öppnades 1997 och inrymdes två år senare i det gamla mentalsjukhusets renoverade panncentral. De gånger jag varit där har museet alltid visat åtminstone en utställning av intresse även för mig som i yrket tycker mig ha sett det mesta på repertoaren.

Jag läser igenom listorna på gamla och nya utställningar och finner en balans mellan värmländskt och allmänt – Karin Broos, Maria Friberg, Per Kirkeby, Denise Grünstein, Nathalia Edemont, Christian Pontus Andersson, Ann Edholm, Mats Bergqvist, Picasso...

I Kristinehamn kan man numera hålla sig hyfsat informerad om konstlivet i stort – låt vara att internationella stjärnor är underrepresenterade. Men östra Värmland bör vara stolt över modet hos sitt konstmuseum. Många äldre som går omkring och faller ironiska kommentarer, särskilt under den period som den årliga höstsalongen med många traditionellt målade landskap lockar till sig en bred publik i huset intill.

Det är bra. Besökarna tycks varken hämmade eller tillgjorda utan rakt på sak. Ett frimodigt klimat har odlats här. Samtal pågår. Och när Karin Broos och Lars Brunström har dubbelvernissage trängs folk i konstmuseets portgång.

PIA WERGIUS

Pia Wergius är född och uppvuxen i Kristinehamn men bor nu med man och två barn i Amsterdam. Hennes erfarenheter påminner om dem hos många andra yngre värmländska konstnärer. Jag träffar henne i Stockholm, på väg tillbaka till Holland efter att hon plockat ned sin utställning på Kristinehamns konstmuseum. Där har hon visat flera videos och skakar om med humor och intelligenta iakttagelser. Ofta handlar det om myror. I ett verk hänger en kvinna utanför ett fönster och gnolar frenetiskt, inätvänt och småfalskt, på drömsången i filmen "Askungen".

Pia Wergius filmar små halsbrytande historier i bild. Hon slår an en ton som påminner mig om utgångspunkterna för denna essä: att ingen konstnär kan ta sig fram i Värmland utan att förhålla sig till guldåldern för hundra år sedan. Detta visar hon sig hålla med om – och vill till och med betona! Hemlängtan har varit en energi i hennes konst. Här gäller verkligen devisen att man måste resa bort för att komma hem. Att man måste resa bort för att se.

Hon sitter i Holland och vill förhålla sig till det värmländska. Vad innebär då det värmländska för dig, frågar jag.

Jo först och främst handlar det om lusten att berätta en spännande historia. Det gör hon på olika nivåer med hjälp av detaljer och drastiska jämförelser. Publikerna ska bli charmad men uppleva en oro. Något nytt.

Det värmländska är också något mer:

"ATT MAN SKITER I ÖVERHETEN. DET ÄR EN FRIGÖRELSE FRÅN ATT VARA DUKTIG!"

Så talar vi om "hemma". Om allas behov av bekräftelse på mammas gata. Pia Wergius fortsätter att bo och arbeta i Amsterdam men längtar ibland hem. I Kristinehamn fanns det under hennes uppväxt inget konstliv. "Mamma målade, och jag har en släkting som gått på Konstfack. Så jag behövde aldrig kämpa

för att bli konstnär. Men efteråt har jag förstått att jag var understimulerad. Min taktik var att spela spelet och pröva hur det var att vara vanlig".

Utställningen på Kristinehamns konstmuseum är den första hon haft i Sverige, och hon är glad över det bemötande hon fått, både från museet ("lugnt och självklart") och från besökarna. Tidigare arbetade hon även med smycken – ofta myror även där. Men nu har hon fått smak för att regissera, säger hon när vi bryter upp.

PIA WERGIUS

På Alma Löv Museum träffade jag konstnären Jonas Liveröd. Han är också född i Kristinehamn och har utbildat sig i Holland. Så har han bott i Barcelona, Dublin och Malmö och ställt ut på Kristinehamns konstmuseum.

Liveröds arbeten brukar i sin hej vilt gränssprängande energi påminna mig om 60-talets psykedeliska konst. Nu visar han mig en ny bok med sina extatiska men också kul teckningar där ting och rum trycker på och det mesta förvrids inför våra blickar.

Varför flyttar då så många konstnärer från Värmland? Jag mailar honom och ber honom att per e-mail kommentera värmländskt konstliv. För vill lokala politiker skapa ett öppet intellektuellt klimat och ett samtal som stimulerar konstnärer att stanna kvar i regionen måste de föra en dialog och lyssna på kritiken från dem som väljer att flytta.

Jonas Liveröd skickar mig ett långt svar. Han börjar med generationsväxlingen:

”

En stor andel av den generation jag tillhör (ska vi säga 25-40-åringar) flyttar till andra platser och kommer väl egentligen inte tillbaka till Värmland på samma sätt som generationen före oss. Hur påverkar det den värmländska scenen?

Det finns inte ett kommersiellt samtidskonstgalleri i Värmland, och konstnärsdrivna gallerier/projekt har man fått spana långt efter (ja Alma, men det är ett unikum som vi vet).

Finns det några kännetecken för det som sker i Värmland eller ser konsten ut som konst utanför storstäderna gör över hela landet?

Hur ser konstpolitiken ut i Värmland? Jag får för mig att mitt nuvarande hemlän Skåne är mycket bättre på den fronten.

Det är lätt för Värmland att slå sig för bröstet och klappa sig på magen och därefter lugnt luta sig tillbaka och prata om sig som kulturlandskap. Undantag är dock platser som Kristinehamns konstmuseum (som ju drivs av en eldsjalsartad inställning) och Alma Löv (som ju är ett privat initiativ).

Det är slående att Kristinehamn som gärna vill prata om sig som konststad är en stad där den offentliga konsten till större delen består av på socklar uppställda defekta men förgyllda turbiner och propellrar från ett av stans större företag. Och Karlstad som huvudstad i landskapet står utan en plats som är dedikerad till att visa konst och har ett konstliv som förhåller sig passivt eller rentav ointresserat av att utvecklas.

Ja, det är ju inte vad du frågar efter, men som värmlänning som genom åren också brunnit mycket för att utveckla och delta i den Värmländska konstscenen – trots att jag inte bott där på många år – så vill jag prata om faktiska förhållanden, inte bara den mysbild som ofta målas upp.

Den scen jag kom ur i Kristinehamn bestod av en löst sammansatt grupp på cirka tjugo-trettio personer där förvånansvärt många arbetar framgångsrikt med kultur i olika former – konstnärer, författare, filmproducenter, förläggare, musiker etc. Men det berodde inte på Kristinehamns stad som visade mycket lite förståelse och stöd under den tiden. Vilket säkert är anledningen till att ingen av dessa personer är kvar i Värmland.// Jonas

”

Jag går omkring på Lena Cronqvists myllrande utställning på Jarla Partilager i Stockholm. Här visas den samling med måleri, skulptur och grafik från 60-talet till idag som ägs av Gerhard de Geer. "Burfågeln sjunger"; så lyder katalogtextens rubrik av den amerikanske författaren Arnold Weinstein. Han skriver att Cronqvists fyrtioåriga karriär som konstnär kan betraktas som "a never-ending meditation about freedom" (en evig meditation över frihet).

Det är en iakttagelse full av insikt, gjord av en kritiker som inte är införstådd med den svenska psykologiseringen av Lena Cronqvists konst. När jag nu ser så många av hennes verk samlade slås även jag av konsekvensen i detta konstnärskap. Och jag har ingen svårighet att utnämna Lena Cronqvist till en konstnär i klass med James Ensor eller August Strindberg.

Det biografiska intresset för henne har ibland varit alltför närgånget, vilket hämmat betraktandet av hennes bilder. Men i Värmland hjälps det nog inte. Lena Cronqvist växte upp i Karlstad men flyttade därifrån redan när hon tog studenten 1958.

"Karlstad har jag aldrig gillat", säger hon till mig. Hennes tid i flickskolan var laddad, och hon har fortfarande inga varmare känslor för staden – än mindre något förhållande till konstklimatet.

"MÅSTE MAN RÄKNA KARLSTAD TILL VÄRMLAND?"

Värmland i övrigt tycker dock Lena Cronqvist mycket om.

Det är uppenbart att hon under hela sitt mogna konstnärsliv inspirerats av Theodor Gericault, Francis Bacon, Willem de Kooning... Men nu frågar jag om hon har några favoriter också bland äldre värmländska konstnärer? Då svarar hon att hon som liten gillade Thor Fagerkvist, om vars måleri jag själv har en ganska vag kunskap. "Och så den där akvarellisten, Stefan Johansson".

Samma dag, den åttonde december, hittar jag en

artikel om Thor Fagerkvist i Filipstads tidning. Där står att man i samband med renoveringen av Folkets hus funnit några gamla tidigare förbommade målningar av Fagerkvist. Av fotona att döma har de en egenartad dubbelkaraktär. Grinande masker med dekor av bladguld.

Uppenbarligen såg Lena Cronqvist redan som liten att Thor Fagerkvists måleri (som brukar betraktas som religiöst) hade mörka och stundtals groteska stråk som få andra upptäckt.

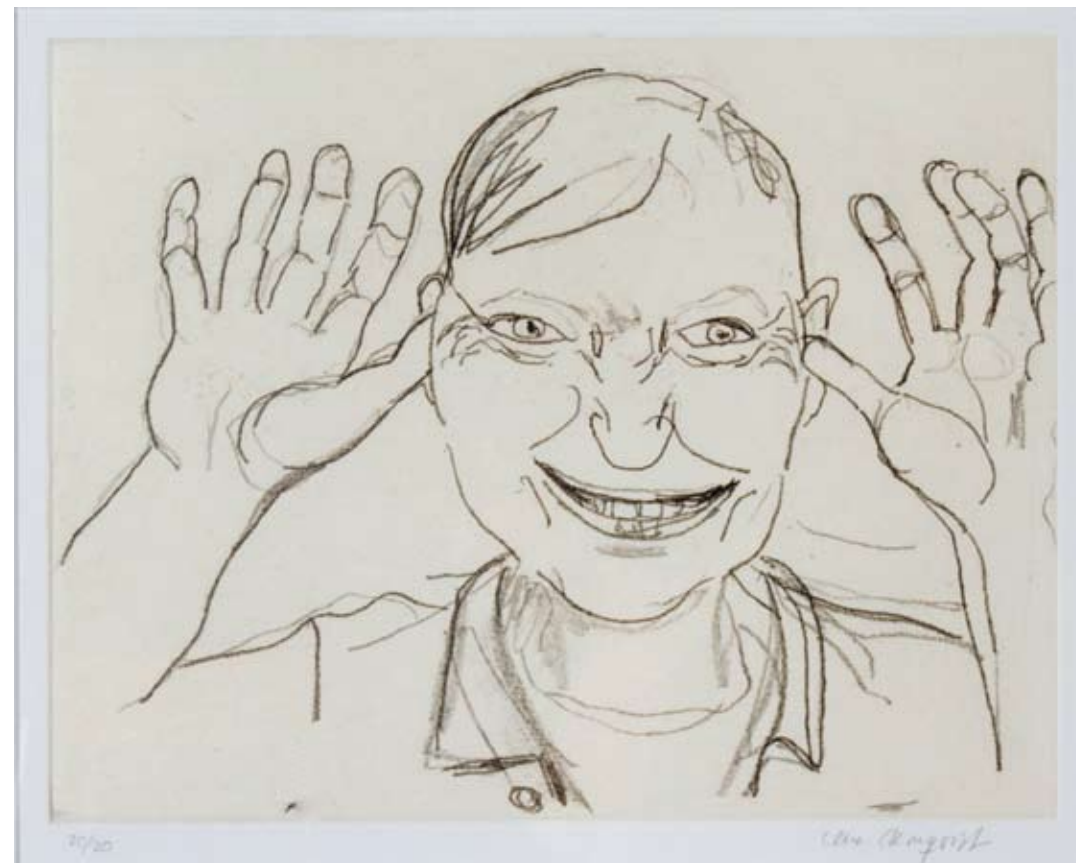
Och "akvarellisten" Stefan Johansson?

VÄRMLANDS MUSEUM

Värmlands Museum i Karlstad har skärmat av ett litet rum åt denne särpling. Det ligger inte långt från prins Eugen-rummet med sin väggtäckande förlaga till prinsens fresk för Dramatens kungliga foajé. Det ligger inte heller långt från samlingen med bland annat Lena Cronqvists, Karin Broos, Lars Lerins och Rackenkonstnärernas bilder. För det här är ett lagom stort museum, en sorts museal compact living, där man lätt går från berättelser om Värmlands personligheter till basutställningar och tillfälliga konstillationer. Som den med Lars Kleens oväntat solida skulpturer. Eller som den med spraymåleri av Karl Lindwall – en ung Karlstadkonstnär som mixar urban dekadens med miljöer som jag kopplar till Ekebys kavaljersflygel i Gösta Berlings saga.

Även jag har blivit fascinerad av Stefan Johansson. Hans motiv är de enklaste tänkbara. Modern, modern och modern. Här finns också andra porträtt. Men den åldrande modern återkommer.

Stefan Johansson var ytterligare en Konstnärsförbundare i Värmland. Själv kallade han sig dock gärna autodidakt. Under sin livstid led han av att ständigt jämföras med andra, till exempel Eugen Jansson, vars blämålningar av staden i kvällsljus onekligen har många beröringspunkter med Stefan

Johanssons egna variationer över samma motiv.

Det är Johanssons nakna kvällsinteriörer som gör starkast intryck på mig. Nakenheten och stillheten, som en påminnelse om döden, får mig att tänka på den italienske målaren Giorgio Morandi (1890-1964). Denne levde lika tillbakadraget som Johansson – men inte i Karlstad utan i Bologna, där han är ut och är in målade stilleben av dammiga flaskor som han samlat och ställt upp på ett litet bord.

Stefan Johansson målade inte flaskor utan en tänd kvällslampa mot en rullgardin. På foto ser detta motiv i hans egen lägenhet i Karlstad trist ut. Ett hörn bara. En sliten lampskärm mot en sliten gardin. Men på hans dukar omvandlas lampan till en ängel av ljus. Och stolsryggen mot bordsskivan blir till ett kors.

Både Morandi och Johansson målade ting. Men

de målade det mest handfasta och materiella så att det blev immateriellt. Hos dem var inte tingen vad de ser ut att vara. De två konstnärernas ville stadfästa att mystiken och det överjordiska existerar.

De sökte transcendensen, alltså rörelsen från jordiskt till överjordiskt och tillbaks. Båda målarna var dessutom djupt indragna i den italienska ungrenässansens konst, och då helst dess tunna och avklädda frescomåleri. Det är frescon som Stefan Johansson ville efterlikna med den teknik som han så småningom blev mästare på: akvarellmåleri på duk.

Nu begär jag samma fel som kritikerna gjorde under Stefan Johanssons livstid. Han klagade ju på att han aldrig fick vara sig själv. Att han alltid jämfördes med andra. Men jag skyller upprepningen på hur jag fungerar. Jag måste associera, annars rinner det un-

dan. Att se är för mig att se något som något.

Museet är det bästa stället om man vill se med hjälp av rim, liknelser och associationer. Och allt vad jag nu skrivit kan länkas till Värmlands Museum. Ett länsmuseum med en stor enhet för konst, vars övergripande målsättning är att stå för en kontinuitet, att uppmärksamma en ibland utmanande avantgardekonst och att dokumentera konstnärer och konstliv i regionen.

Detta låter ju rimligt. Rimligt låter också uttalandet att perspektivet ska vara ”lokalt, regionalt, nationellt och internationellt”.

Men så har vi målet – och nu tar museet sats – ”att göra Värmlands konstliv till ett av de mest omtalade i Sverige.”

Dumdrigt? Och till på köpet huvudsakligen i en 20-talsbyggnad av Cyrillus Johansson, som själv aldrig reste till Asien men som mitt i Karlstad, invid Klarälven, med sitt arkitektoniska verk ville föra tankarna till Kina, till Taj Mahal och Konarak i Indien och till det egyptiska soltemplet Amarna vid Nilens strand.

**SOLTEMPEL SOM SOLTEMPEL... ÄR INTE DETTA TY-
PISKT FÖR VÄRMLAND? ÄR DET STORHETSIVANSINNE?
ÄR DET EN LIVSLÖGN ELLER ETT UTSLAG AV EN
DRÖMSK OCH LIVLIG FANTASI?**

Jag sympatiserar med en hög svansföring. Det är inte fel med högtravande mål, bara de inte skramlar som tomma tunnor. Och det är rätt av konstmuseet att ta Cyrillus Johanssons arkitektur på allvar. Hans arkitektur lyser också i jämförelse med Carl Nyrén tillbyggnad för de historiska museisamlingarna som jag tycker är både platt och trist i sin funktion.

Med sin mångkulturella estetik, sin omsorg om detaljen och sin romantiska syntes av former från regionen och från Europa och Orienten utgör däremot Cyrillus Johanssons del av Värmlands Museum en djärv och uppfordrande symbol för den värmländska kulturen i världen.

ANSVARIG UTGIVARE:
ÅSA HALLÉN
VÄRMLANDS MUSEUM

REDAKTIONSGRUPP:
BO JONZON
MARI STENSTRÖM
VÄRMLANDS MUSEUM

FÖRFATTARE:
INGELA LIND

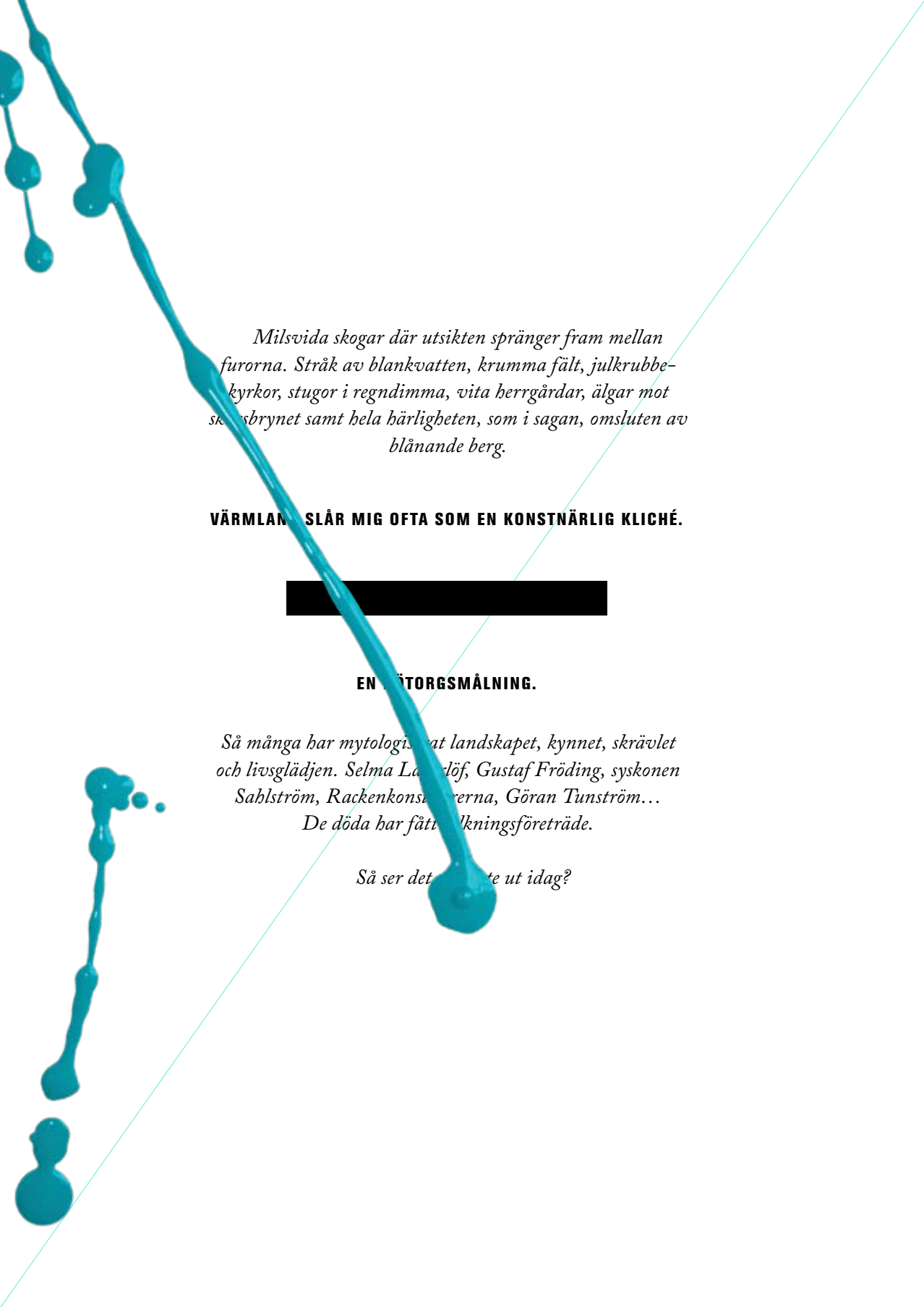
GRAFISK FORMGIVNING:
NICLAS LYDEEN
SENTRAL DESIGNSTUDIO
WWW.SENTRAL.SE

FOTOGRAFER:
ANDERS PETERSEN (omslag och sid 32)
LARS SJÖQVIST, VÄRMLANDS MUSEUM (4, 5, 9, 11, 14, 23)
LARS SJÖQVIST, VÄRMLANDS FOLKBLAD (7, 18, 19)
MATS DAHLBERG (20)
JÖRGEN SVENSSON (35)
DENISE GRÜNSTEIN (40)
KERSTIN HAMILTON (30)
LARSERIC VÅNERLÖF (31)
PIA WERGJUS (41)
JOAKIM STRÖMHOLM (sid 13, bild 2)
MIKAEL LINDBLOM, NYA WERMLANDSTIDNINGEN (sid 13,
bild 1)

REPRO OCH TRYCK:
CARLSHAMN TRYCK & MEDIA
WWW.GTMAB.SE

© COPYRIGHT ALL RIGHTS RESERVED

*Milsvida skogar där utsikten spränger fram mellan
furorna. Stråk av blankvatten, krumma fält, julkrubbe-
kyrkor, stugor i regndimma, vita herrgårdar, älgar mot
skogsbrynet samt hela härligheten, som i sagan, omsluten av
blånande berg.*

VÄRMLAND SLÅR MIG OFTA SOM EN KONSTNÄRLIG KLICHÉ.

EN FÖRTORGSMÅLNING.

*Så många har mytologiserat landskapet, kynnet, skrävlet
och livsglädjen. Selma Lagerlöf, Gustaf Fröding, syskonen
Sahlström, Rackenkonsulterna, Göran Tunström...
De döda har fått utkningsföreträde.*

Så ser det kanske ut idag?